

УДК 159.9 : 373-056.2

Шляхи формування психологічної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі

Панченко Тетяна Леонідівна

доцент кафедри педагогіки і психології, дошкільної і початкової освіти,
кандидат психологічних наук

Розглядається проблема формування психологічної готовності педагогів масової школи до роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому середовищі. Має місце проблема неготовності педагогів до організації освітнього процесу в умовах інклюзії, недостатнього рівня сформованості необхідних професійних компетенцій, наявності у педагогів особистісних психологічних бар'єрів стосовно осіб з інвалідністю. Обґрунтовується необхідність здійснення спеціальної психолого-педагогічної підготовки педагогів масової школи до навчання дітей з інвалідністю в умовах інклюзії. Визначені основні напрямки та форми роботи з питань формування психологічної готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, підвищення їхньої професійної компетентності.

Ключові слова: готовність до педагогічної діяльності, психологічна готовність, інклюзивне освітнє середовище, діти з обмеженими фізичними можливостями.

У сучасному суспільстві надзвичайної актуальності набуває проблема комплексної реабілітації дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями. Основним завданням навчання і виховання таких осіб є їхня соціальна адаптація та інтеграція у суспільство, залучення до корисної продуктивної діяльності, надання можливості отримати професію.

Основною ідеєю сучасної інклюзивної освіти визнається створення таких умов, які мають забезпечити перехід від інтегрування осіб з обмеженими фізичними можливостями у школі до повноцінного інтегрування їх у суспільство. Спільне навчання зі здоровими однолітками має не лише гарантувати право дитини з порушеннями психофізичного розвитку не бути ізольованою від інших, а й забезпечити їй можливість відвідувати ту школу, яку б вона могла відвідувати, якщо була б здоровою.

Для реалізація прав людей з інвалідністю на освіту слід вирішити низку проблем, серед яких значне місце посідає проблема психолого-педагогічної підготовки педагогів до інклюзивного навчання. Ефективність та результативність практичної реалізації інклюзивного підходу в освіті значною

мірою залежить від готовності педагогів здійснювати професійну діяльність в умовах одночасного перебування в навчальному середовищі і практично здорових дітей, і таких, що мають обмежені фізичні можливості.

На даний час вивчені та розроблені питання психологічної готовності до різних видів діяльності, існують ґрунтовні дослідження, які присвячені розробці соціально-педагогічних та психологічних умов інтегрованого/інклюзивного навчання і виховання дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями (В. Бондар, Л. Дробот, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Синьов, П. Таланчук, А. Шевцов та ін.). Проте, загалом питання формування психологічної готовності педагогів масової школи до роботи в умовах впровадження інклюзивної освіти не можуть вважатися вивченими остаточно.

На думку дослідників, недостатня фахова підготовленість педагогічного персоналу, брак досвіду у вчителів, відсутність достатніх можливостей для підвищення кваліфікації з питань організації та здійснення інклюзивного навчання, недостатня матеріально-технічна база освітніх закладів є факторами, що знижують його ефективність та гальмують процес реалізації ідеї інклюзії загалом [9].

Тому, серед важливих завдань, спрямованих на реалізацію інклюзивного підходу, виокремлюється необхідність удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання.

Готовність до діяльності загалом є складним особистісним утворенням, системою, що включає в себе багато компонентів, які у своїй сукупності дають змогу певній особі виконувати більш чи менш успішно конкретну роботу. Зміст психологічного підґрунтя готовності до діяльності визначається особливостями цієї діяльності і містить діяльнісно-важливі якості, які збуджують, спрямовують, контролюють таку діяльність і реалізують її у відповідних виконавських діях [4].

Готовність педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання розглядається дослідниками через два основних показника: професійна готовність та психологічна готовність [1].

Серед складових професійної готовності педагогічних працівників до реалізації інклюзивної моделі навчання найголовнішими дослідники вважають: спеціальну підготовку педагогічних кадрів (загальні питання корекційної педагогіки та психології); практичні вміння втілення технологій навчання дітей з особливими потребами та співпраці з батьками; бажання та достатній рівень мотивації до подальшого вдосконалення своїх умінь та навичок [8].

Професійна готовність педагогів до інклюзивного навчання передбачає також наявність у них відповідного рівня розвитку знань та умінь, які дозволяють приймати оптимальні рішення в конкретних педагогічних ситуаціях, а саме: організаційно-управлінських, освітніх, методичних, психологічних тощо. Це, у свою чергу, вимагає належного рівня сформованості професійно важливих якостей особистості, що впливають на ефективність педагогічної діяльності загалом.

У процесі навчально-виховної діяльності педагог повинен враховувати індивідуальні можливості дітей з особливими освітніми потребами: насамперед, з'ясувати рівень складності вади здоров'я, систематично контролювати відповідність обраної програми роботи та технології її здійснення реальному розвитку дитини. На думку А. Колупаєвої, ефективність навчально-виховної чи корекційно-розвивальної роботи в інклюзивному середовищі значною мірою залежить також від скоординованості дій педагога та різнопрофільних фахівців (соціального працівника, спеціального педагога, медичного працівника, психолога та ін.) [3].

Провідною складовою загальної готовності до діяльності є психологічна готовність, що розуміється як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, насамперед, особистісних якостей фахівця: інтелектуальних, мотиваційних, емоційно-вольових, професійно-ціннісних, котрі забезпечують загальну готовність до професійної діяльності. Психологічна готовність до того чи

іншого виду діяльності являє собою розвинену систему переконань, поглядів, відносин, мотивів, вольових та інтелектуальних якостей, знань, навичок, умінь, установок, налаштованість на певну поведінку.

Психологічна готовність діяти виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб, об'єктивізації її предмета і способів взаємодії з ним. Емоційні вольові та інтелектуальні характеристики поведінки особистості є конкретним вираженням готовності на рівні явища.

Традиційної загальнопедагогічної підготовки, яку отримують випускники вищих педагогічних навчальних закладів, для ефективної навчальної і виховної роботи з дітьми, що мають різні вади розвитку, зазвичай, недостатньо. У більшості педагогів відсутня спеціальна психолого-педагогічна підготовка, сформована мотивація до роботи з даною категорією дітей. Разом з тим, у багатьох наявний страх, хвилювання, бажання уникнення такої роботи тощо. Дуже часто невідповідність педагогів до взаємодії з дітьми-інвалідами провокує у стосунках з ними вияв співчуття і жалю замість спонукання до дії, формування позитивної мотивації, стимулювання до успіху.

Як свідчать результати досліджень [5], від 47 до 70% вчителів відчувають труднощі в організації виховної та корекційної роботи з різними категоріями дітей, що мають відхилення у розвитку і поведінці. Вони не вміють встановити контакт з дитиною, налагодити довірчі стосунки з ним. Вчителям важко керувати виховною ситуацією, у них уповільнена реакція у прийнятті рішень на порушення поведінки дитиною. Вони не вміють знаходити нестандартні прийоми у вирішенні навчальних та виховних завдань. Їм важко організувати і проводити корекційну роботу з дітьми та підлітками, що мають відхиленнями у психофізичному розвитку та поведінці.

За іншими даними [6], 65% педагогів, які є слухачами курсів підвищення кваліфікації, не володіють методами роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби, 23% респондентів не знайомі зі спеціальними програмами діяльності, не знають психологічних особливостей дітей зазначеної категорії.

Проте, для досягнення високих результатів у роботі педагогів з дітьми з обмеженими фізичними можливостями надзвичайно важливою є сформована у них готовність до діяльності в умовах інклюзивної практики.

На думку Л. Савчук [7], однією з форм роботи з вчителями загальноосвітніх навчальних закладів, у класах яких є діти з особливими освітніми потребами, у системі післядипломної освіти може бути запровадження спецкурсу, який містить поряд з традиційними й інтерактивні форми роботи. Він має на меті ознайомлення вчителів з особливостями розвитку дітей з обмеженими фізичними можливостями, організацією, формами і методами роботи з ними, а також зі змістом корекційно-реабілітаційних блоків роботи.

Формуванню готовності педагогів до роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями сприятимуть різноманітні заходи, спрямовані на підвищення їхньої професійної компетентності щодо діяльності в умовах інклюзії. На думку науковців [2], найбільш дієвими можуть бути такі форми роботи: *індивідуальні* – консультації з питань реалізації інклюзивного навчання, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, організації особистісно зорієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб; *групові* – творчі групи, майстер-класи, тренінги; *масові* – науково-практичні семінари, семінари-практикуми, «круглі столи», конференції, педагогічні читання, де педагоги у процесі виступів та обговорень зможуть знайти відповіді на свої запитання.

Педагоги масової школи потребують спеціалізованої комплексної допомоги з боку фахівців у галузі корекційної педагогіки, спеціальної та педагогічної психології, у розумінні та реалізації підходів до індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами, в категорію яких, в першу чергу, потрапляють учні з обмеженими можливостями здоров'я. Використання спільних зусиль вчителів масової та спеціальної школи – найбільш ефективний спосіб задоволення особливих освітніх потреб дітей з порушеннями

психофізичного розвитку в умовах інклюзивного класу. Необхідно розробляти та впроваджувати різні моделі співробітництва педагогів. Саме багатий досвід вчителів спеціальних шкіл може стати джерелом необхідної методичної допомоги у процесі реалізації інклюзивного підходу в освіті дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Отримані дані свідчать про необхідність організації спеціальної психолого-педагогічної підготовки педагогів масової школи до навчання дітей з інвалідністю в умовах інклюзії. Можна виокремити такі напрями роботи, як: *психологічний*, що дозволить впливати на психічні процеси, стани особистості; *соціально-психологічний*, що може змінювати процеси у системі людина (зокрема, дитина-інвалід) – група; *медико-соціальний*, що дозволить впливати на фізичний стан та пов'язані з ним соціальні аспекти життєдіяльності людини (дитини-інваліда); *педагогічний*, для ефективного використання методів включеного навчання, що сприяє активізації сприйняття навчального матеріалу у процесі навчання дітей з обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому середовищі.

Стан сформованої готовності допоможе педагогу успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, навички, вміння, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати діяльність при виникненні бар'єрів і перешкод.

Використана література

1. Алёхина С. В. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании / С.А. Алёхина, М.А. Алексева, Е.Л. Агафонова // Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С. 83-92.
2. Захарчук М. Є. Проблеми формування професійної компетентності викладача в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М.Є. Захарчук. – Режим доступу: <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/pedagogika/Zaharchuk-Kluchkovska.htm>
3. Колупаева А. А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А.А.Колупаева. – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272 с. :іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»)
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1982. – 304 с.
5. Основы коррекционной педагогики : учебное пособие / Под ред. В.А. Слостенина. – Москва : АCADEMIA, 2004. – 211 с.
6. Петушкова Л. А. Проблеми підготовки вчителів до роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби, в системі післядипломної освіти [Електронний ресурс] /

Л.А.Петушкова. – Режим доступу:
http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3petyshkova/3petyshkova.htm

7. **Савчук Л.** Компетентнісний підхід у підвищенні кваліфікації педагогів до запровадження інклюзивної моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] / Л.Савчук. – Режим доступу :
<http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19561-kompetentnisnij-pidxid-u-pidvishhenni-kvalifikacii-pedagogiv-do-zaprovadzhennya-inklyuzivnoi-modeli-navchannya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami.html>

8. **Сіліна Г. О.** Формування готовності педагогічних працівників до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами / Г.О. Сіліна // Джерело педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта : науково-методичний журнал. – Випуск № 1. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2013. – С. 23-28.

9. **Хоружа Л. Л.** Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Л.Л.Хоружа. – Київ : Преса України, 2003. – 320 с.